

**OZBEKISTON RESPUBLIKASI SOG'LIQNI SAQLASH
TOSHKENT FARMASEVTIKA INSTITUTI
Kafedra: Ijtimoiy fanlar**

Mustaqil ish

**Mavzu: Jahon mamlakatlari ta'limi tarbiya
tizimi**

**Bajardi: 3 kurs, farmatsiya 1/1 gr,
Raxmonberdiyev.J
Tekshirdi:Yusupova.N
TOSHKENT 2017**

Mavzu: Jahon mamlakatlari ta'limi tarbiya tizimi

Reja:

1. Jahon mamlakatlari ta'lim muammolarining umumiy tavsifi, ta'lim tarbiyada samarali islohotlarni amalga oshirish, ta'limni isloh qilish yullari, uquv dasturlari, integratsiyalashtirilgan va maxsus kurslar.
2. Vengriya va Germaniya va ba'zi Yevropa davlatlarida xalq ta'limi tizimi
3. Fransiyada ta'lim tizimining o'ziga xos xususiyatlari
4. Buyuk Britaniya va Shveysariya ta'limi tizimi
5. Belgiyada ta'lim tizimiga yondashuv
6. Mehnat ta'limi, kasbga yunaltirish, ta'limni, tabaqalashtirib olib borish muammolari, maxsus maktablar, qobiliyatli bolalar bilan ishlash dasturi

7 Xulosa o'rnida

Dunyoning rivojlangan mamlakatlarida har jihatdan rivojlangan kishini tarbiyalash muammosi hozirgi kunning asosiy talabi bulib turibdi. Chunki, jamiyatda yuz berayotgan inqilobiy uzgarishlarni insonning uzini uzgartirmasdan amalga oshirib bulmaydi. Ammo, yangi kishini tarbiyalash uz-uzidan emas, balki ijtimoiy munosabatlar yangilanishi jarayonida amalga oshadi. Bu jarayonda maktablar tizimi muhim ahamiyat kasb etadi.

Axborot texnologiyalari yetakchi uringa chiqib olgan hozirgi kunda rivojlangan mamlakatlarda maktablar tizimini, ta'lim mazmunini yangilash zaruratga aylandi. Eskicha uqitish usullari va metodlari ma'nan eskirib, ta'limning ilg'or pedagogik texnologiyalarga asoslangan metodlari va shakllariga ehtiyoj kuchaydi.

Qadimgi ajdodlarimiz olamning murakkab tabiiy jarayonlarini urganib borar ekan, insonni, uning ma'naviy-axloqiy kamolotini olamdan tashqarida emas, balki shu olamning ichida deb qaraydilar. Ularning fikricha, odam – olam ichidagi kichik olam bulib, unda katta olam (olami Kubro) ning barcha xususiyatlari uz aksini topgandir. Bu hol olamni tula tasavvur qilishdan oldin odamni, inson olamini yaxshi bilishni taqazo etadi. Shu nuqtai-nazardan qaraganda, hozirgi davr

rivojlangan mamlakatlarida insonni tabiatning oliy mahsuli sifatida, olamning bir parchasi deb qarashda beryoqlamalikka berilib ketish kuzga tashlanadi. Shuning uchun bu mamlakatlarda insonni faqat zamonaviy ishlab chiqarish ilmi bilan qurollantirish, axborot texnologiyalari, boshqaruv malakalarini urgatishga ustivor soha sifatida qaralmoqda. Ulardagi maktablar ta'lim-tarbiyasi oldiga ham shunday vazifa quyilgan bulib, kichik olam (Najmiddin Kubro) ning moddiy ehtiyojlari yetakchi uringa, ma'naviy ehtiyojlar keyingi uringa tushib qolayotir.

Vengriya va Germaniyada xalq ta'limi tizimi

Sobiq shurolar imperiyasi barham topguniga qadar Yevropadagi qator mamlakatlarda xalq ta'limi taraqqiyoti sobiq kommunistik firqalar mafkurasi asosida amalga oshirildi. Ammo, mamlakatlar moddiy-texnika bazasini mustahkamlashda yoshlarga zamon talablari asosida ta'lim-tarbiya berish, ularni ilmiy-texnika inqilobi yutuqlariga asoslangan kasbiy bilimlar bilan qurollantirish lozim deb qaraldi. Shuning uchun mazkur muammoni hal qilishga qaratilgan davlat qarorlari qabul qilindi. Vengriyada (1980 y) va Chexoslovakiyada (1981) maktab ta'lim-tarbiyasi sifatini tubdan uzgartirish yunalishida dadil qadamlar tashlandi. Maktab ta'lim-tarbiyasi puxta uylangan reja asosida yulga quyildi.

Sotsialistik tuzum barham topguniga qadar mazkur mamlakatlarda jadal industrilashtirish yullarida (50 -y) yoshlarga umumta'lim va kasbiy ta'lim berish ehtiyoji kuchaydi. Qishloqlarda jadal sur'atlar bilan yirik maktablar barpo etildi, mavjud maktablar yarim internatlar shakliga utdi. Uquvchilar kontengentining 30 % i yarim internatlar va kuni uzaytirilgan guruhlariga jalb etildi. Majburiy ta'lim 8 yillik bulib, ta'limning ishlab chiqarish bilan aloqasi kuchaytirildi.

70 – yillarda maktab bitiruvchilarining 80 % i (8-sinfni) turli shakllardagi umumiy urta ta'lim maktablarida davom ettirdilar. Ammo, umumiy urta ta'lim (X-XI sinflar) ga yoshlarni jalb etishda qator ob'ektiv muammolar mavjud bulib, ularni hal qilishda Yevropa mamlakatlari yaqindan hamkorlik qilishmoqda.

Vengriya – hududi-93.000 kv.km, aholisi 11 mln., poytaxti – Budapesht shahri, mamlakat utmishi mustaqillik uchun kurashlar tarixi bilan hamohang 1919 yilgi inqilob (133 kun) tufayli yagona mehnat maktabi haqida Dekret qabul

qilingan edi. Maktab ta'limini qayta qurish va savodsizlikni tugatish yulida ilk qadamlar quyildi. Ammo, Xorti boshchiligidagi fashistik rejim xalq ta'limi rivojini ortga surib yubordi.

Ikkinchi jahon urushi tugaganida mamlakatdagi bolalarning teng yarmi boshlang'ich ta'limni ham olmagan, kattalarning 10 % i savodsiz, talabalar orasida oddiy xalq bolalari 2,7 % ni tashkil etar edi.

Utgan asrning 50-yillari nihoyasida mamlakatda 6-16 yoshli bolalar uchun tekin umumiy majburiy ta'lim joriy etildi. "Vengriyada xalq maorifi tizimi haqida Qonun" qabul qilindi (1961 y). Bu xalq maorifi sohasidagi erishilgan yutuqlarni yanada mustahkamladi.

1972 yildagi "Xalq maorifining ahvoli va uni takomillashtirish haqida" gi qaror va 1975 yilgi qurultoy umumiy majburiy urta ta'limga tula utishi ta'minlandi. Hozirgi kunda mamlakat xalq ta'limi tizimi quyidagi kurinishga ega:

Bolalar bog'chalari – 3-6 yoshli bolalarning bir qismini qamrab olgan (70 %). Bog'chalarga qatnamaydigan bolalar maktabga borishdan 6 oy oldin tayyorlov mashg'ulotlariga jalb etiladi. Bog'chalardagi mashg'ulotlar aholining ish rejimiga bog'liq holda tashkil etiladi.

Umumiy majburiy ta'limga 6 yoshdan 16 yoshgacha bo'lgan bolalar jalb etiladi. Bu amalda 2 bosqichli 8 yillik ta'lim bulib, I-IV, V-VIII sinflarni uz ichiga oladi. 1-sinfga qabul qilinganlarning 80 % i asosiy maktab (8-sinf) ni 14 yoshida, qolgan 20 % i 16 yoshida tugallaydi. Yuqori sinflarda iqtidorlilar uchun alohida uquv rejasiga asoslangan chuqurlashtirilgan ta'lim beriladi. 8-sinfni bitirgan usmirlar urta umumiy ta'lim olish uchun yana 2 yil uqiydi.

Urta ma'lumot – tayanch maktabi (8-sinf) ni bitirgan uquvchilarning 20 % i jalb etiladi (iqtidorlilar, shundan bolalarning 15 % i). Shuningdek, ularning bir qismi kasb-hunar-texnika bilim yurtlariga jalb etiladi. Lekin ularning 15 % i ishlab chiqarish yunalishida umumiy ta'lim oladi.

Gimnaziya – 4 yillik ta'lim bulib, unda chuqurlashtirilgan ta'lim sinflari ham mavjud. Gimnaziyaning oxirgi sinflarida ba'zi fanlar tanlov asosida urganiladi. Gimnaziyani tugatganlarga uzlashtirish natijalariga kura yetuklik attestatni olish

uchun imtihonlarni topshirishga ruxsat beriladi. Ular oliy maktabda uqishni davom ettirishlari mumkin, qolgan qismiga ishga kirish uchun guvohnoma beriladi. Topshirilgan imtihonlar oliy uquv yurtiga kirish imtihonlari vazifasini ham bajaradi.

Kasb-hunar urta maktabi – 4 yillik kasbiy ta‘lim bulib, xalq xujaligining 11 yunalishi uchun malakali mutaxassislar tayyorlab beradi. Uni tugatganlarga ham oliy maktabga kirish huquqini beruvchi yetuklik attestati beriladi.

Hunar-texnika bilim yurtlari – 3 yillik kasbiy ta‘lim bulib, xalq xujaligining 186 yunalishi uchun malakali ishchilar tayyorlaydi. Uni tugatganlarga yetuklik attestati beriladi.

Gimnaziya va kasb-hunar maktablarining kechki va sirtqi bulimlari ham mavjud bulib, hamma uchun ochiqdir.

Oliy uquv yurtlari – 18 universitet, 32 institut va yana bir necha oliy maktablarni uz ichiga oladi. Boshlang‘ich sinf uqituvchilari – pedagogika bilim yurtlarida, urta maktab uqituvchilari esa pedagogika institutlari va universitetlarda bayyorlanadi. Shuningdek, aspirantura, doktorantura, kon‘yunktura, fanlar akademiyasi, malaka oshirish va qayta tayyorlash muassasalari faoliyat kursatmoqda. Ularda hozir masofaviy ta‘lim, pedagogik texnologiyadan keng miqyosda foydalaniladi.

Ruminiya – aholisi 23 mln., yer maydoni – 237,5 ming km.kv, poytaxti – Buxarest. Mamlakat xalq ta‘limi tizimi 1948 yilda isloh qilindi. 1968 yilda “Xalq maorifi haqida Qonun” qabul qilindi va 10 yillik majburiy ta‘lim joriy etildi. Xalq maorifi tizimi tuzilishini belgilab berdi.

Bolalar bog‘chalari (3-6 yosh 60 %) da ta‘lim boshlang‘ich ta‘lim mazmuni bilan yaqindan bog‘langan.

Umumta‘lim maktablari – uch bosqichli: boshlang‘ich (I-III), gimnaziya (V-VIII), litsey (IX-X) sinflarini uz ichiga oladi. V sinfdan boshlab, fakultativ soatlar uqitiladi. VIII sinfni bitirganlar (90 %) imtihonsiz litseyga kiradilar. Kupchilik VIII sinf bitiruvchilari (73 %) maxsus litseylarga (sanoat, qishloq xujalik, iqtisod, pedagogik, tibbiyot) yunalishlaridagi uqishga kiradi.

Litseyning I-bosqichini bitirganlar kasb ta'limi beruvchi kurslarda yoki maktablarda (2 yil) uqishi mumkin. Litsey ta'limini tula utaganlar kasb ta'limi maktablarida ixtisoslashgan ta'lim oladilar.

Kasb-hunar ta'limi (1-2 yil) – 10 yillik ta'limni bitirganlar qabul qilinadi.

Oliy ta'lim – universitet va institutlarda beriladi.

Uqituvchilar – boshlang'ich sinflar uchun litseylarda (4 yillik) va yuqori sinflar uchun universitetlarda amalga oshiriladi.

CHexoslavakiya – aholisi 15 mln., yer maydoni 127,9 ming km.kv., poytaxti – Praga. 1990 yildan Chexiya va Slovakiyaga bulinib ketdi. 1948 umumiy majburiy ta'lim haqida Qonun qabul qilindi.

Bolalar bog'chalari (3-5 yosh, 80 %), 1 yillik tayyorlov guruhleri.

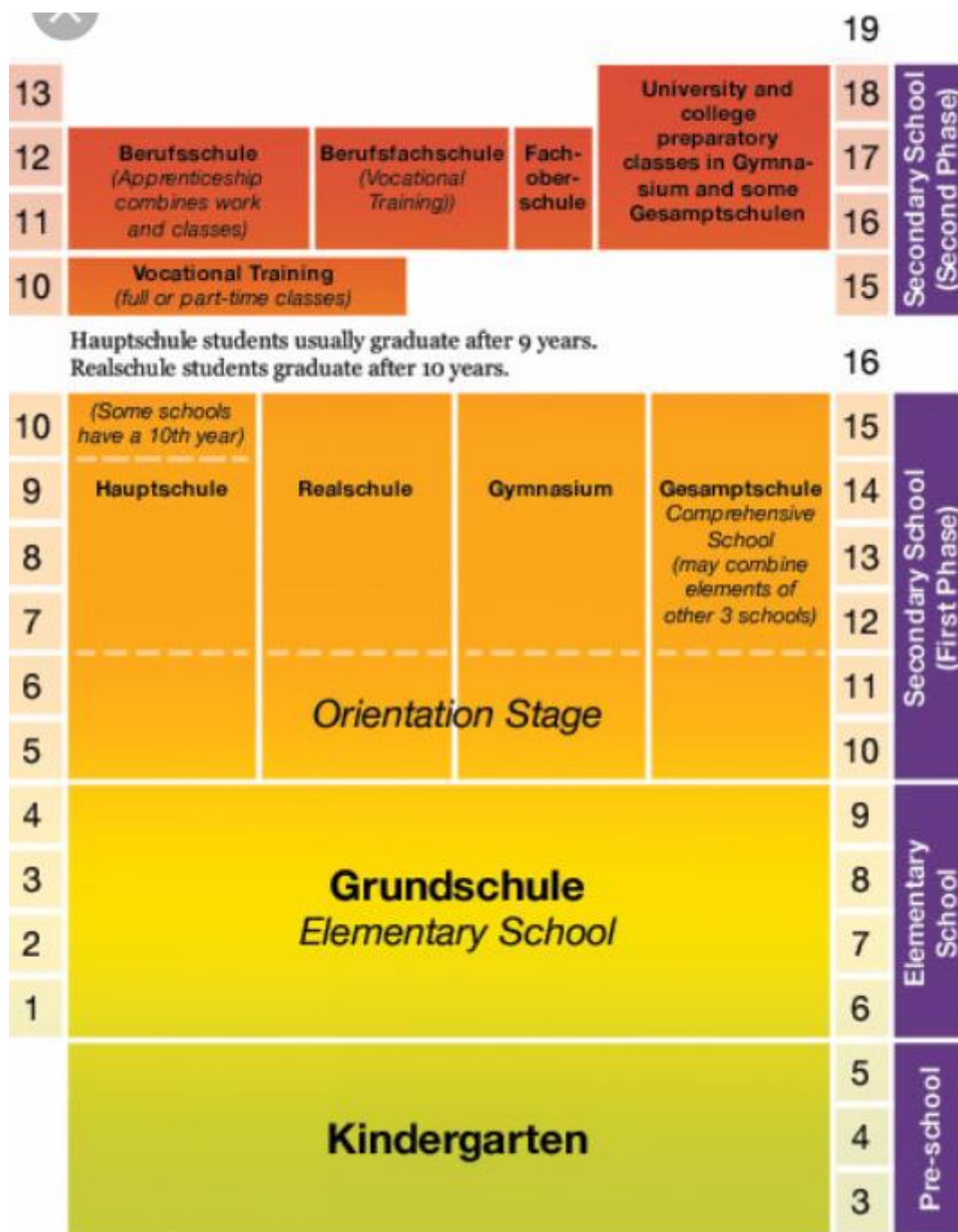
Maktab ta'limi (6-16 yosh); asosiy maktab – 8 yillik (ikki bosqichli) bulib, boshlang'ich (I-IV) va tuliqsiz urta (V- VIII) sinflardan iborat. Uzoq tumanlarda internatlar mavjud.

Tuliq umumiy ta'lim – usmirlarning 20 % ini qamrab oladi. Bu maktabda 4–yillik gimnaziya bulib, differentsial ta'lim beriladi. Gimnaziya imtihon bilan tugaydi va VUZ ga kirish huquqini beradi.

Kasb-hunar ta'limi (4 yil) – urta ma'lumot va kasb-hunar beradi (95 %). Shuningdek, kasb-hunar shogirdligi (1-3 yil) uquvi ham mavjud.

Oliy ta'lim – universitet va institutlarda amalga oshiriladi. Uqituvchilar universitetlarning pedagogika fakultetlarida tayyorlanadi.

Germaniyada ta'lim-tarbiya jarayonlarining o'ziga xos xususiyatlari. Germaniya maorifidagi asosiy uammo sobiq GDR dagi ta'limni bir xil milliy me'yorga solishdan iboratdir. Asosiy vazifa sobiq GDR dagi ta'lim tuzilmasini yangi me'yorga va o'lshovga tushirish, oddiy usul bilan GFR dagi ta'lim tizimiga o'tkazib o'qyishdan iborat. Ammo, buning ham o'ziga xos muammolari bor. Birinshidan mablag' masalasi bo'lsa, ikkinshidan sobiq GDR dagi ta'lim jarayoni qatnashshilarining bu o'zgarishga munosabatidir.

Germaniyada ta`lim davlat va jamiyat tomonidan ardoqlanayotgan soha bo`lib, u mamlakatning iqtisodiy-ijtimoiy rivojlantirishga barakali hissa qo`shib kelmoqda.

Maktabgasha tarbiya.

Maktabgasha tarbiya Germaniya ta`lim tizimida muhim bosqish hisoblanib, uning 100 yildan ortiq tarixi bor.

Germaniyada bolalar bog`shalari ta`limning quyi bosqishi hisoblansada, lekin u davlat ta`lim tizimi tarkibiga kirmaydi.

Eski yerlardagi (sobiq GDR ga kirmagan yerlar) 24000 dan ortiq bog'shalarni mablag' bilan ta'minlash turli jamoat tashkilotlari, xayriya birlashmalari, korxonalar, xususiy shaxslar, diniy muassasalar zimmasidadir. Ota onalar ham qisman pul to'laydilar. 3 yoshdan 6 yoshgacha bo'lgan bolalarning 80 foizi bolalar bog'shasiga qatnaydi.

Bog'shalarda ta'lim tabaqalashtirib olib boriladi. Germaniyada bolalar bog'shalarida odatda bolalar tushgacha tarbiyalanadilar. Kunning ikkinshi yarmida esa uyda, oilada bo'ladilar. Kuni uzaytirilgan guruhlar ham mavjud.

Maktab ta'limi

Majburiy ta'lim 6 yoshdan 18 yoshgacha bo'lgan bolalarga tegishli, bu jarayon 12 yil davom etadi. Bundan 9 yillik (ba'zi bir yerlarda 10 yil) maktabda to'la haftalik o'qishini bitiradi, keyin hunar texnika bilim yurtlarida to'la bo'lmagan haftalik o'qishida o'qiydilar.

O'qish davlat maktablarida tekin. Xususiy maktablar ansha kam.

Boshlang'ish maktab. O'qish 6 yoshdan boshlanadi va 4 yil davom etadi (Berlinda 6 yil). Dastlabki ikki yil o'qish davomida bolalarga baho qo'yilmaydi.

Boshlang'ish maktabda 4 yillik o'qishdan keyin o'quvshilar yo'nalish bosqishidagi maktabga o'tadilar. Bu yerda 5-6 sinf bosqishdagi yo'nalish maktab tipiga bog'liq yoki bog'liq bo'lmagan holda maxsus dastur asosida o'qitiladi., bunda bolalarning ota-onalari maktab tipini tanlash yoki o'zgartirish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Keyin bolalar navbatdagi maktab tipiga ko'shadilar, bular- asosiy, maxsus maktab (rivojlanishda keshikkan bolalar ushuni), real bilim yurti (matematika va tabiiy fanlar o'qitiladigan o'rta o'quv yurti); gimnaziya; umumta'lim maktablari va hok.

Deyarli 30 foiz bola 1-bosqishni tugatgandan keyin asosiy maktabga o'tadi. 9 yoki 10 yillik o'qish tugatilgandan keyin kasbiy tayyorgarlikka o'tiladi.

Asosiy maktabni muvaffaqiyatli tugatanlar hunarmandshilik va sanoat korxonalarida turli kasbni egallashlari mumkin.

Real bilim yurti asosiy maktab va yuqori bosqish maktabi o'rtasida turadi. Bu yerda o'qish 6 yil davom etadi (5 sinfdan 10-sinfgacha) va to'la o'rta ma'lumot berish bilan tugallanadi.

Bilim yurtini tugatuvshilar maxsus o'rta o'quv yurtiga yoki yuqori bosqishdagi hunar-texnika maktabiga kirib o'qish huquqiga ega bo'ladi. Iqtisodiyot yoki davlat xizmatida o'rtasha mansabni egallash ushuni real bilim yurtini tugallash zarur. To'qqiz yillik gimnaziya (o'qish 5-13 yillik) Germaniyadagi yuqori bosqish, an'anaviy bosqish hisoblanadi.

Islah qilingan yuqori bosqish gimnaziyasidan tashqari yana maxsus tipdagi masalan, iqtisodiy, politexnikaga oid va boshqa gimnaziyalar ham mavjud.

Gimnaziyani bitirganlik haqidagi yetuklik attestati oliy o'quv yurtida o'qish imkoniyatini beradi.

Umumta'lim maktablarini tugatganligi to'g'risidagi guvohnoma federal yerlar tomonidan tan olinadi.

Maxsus maktablarda umumiy ta'lim maktablarda o'qish imkoniyatiga ega bo'lmagan kar-soqovlar, ko'zi ojizlar va boshqa jismoniy, aqliy nuqsoni bor bolalar va o'smirlar ta'lim oladilar.

Vaqtida ta'lim ololmaganlar ushuni keshki maktablar ishlaydi.

Hunar-texnika ta'limi.

Hunar ta'limi Germaniya ta'lim tizimida muhim ahamiyatga ega. Buning sababi, Germaniyada yuqori malakali ishshilarga bo'lgan talabning kushliligidir. To'liqsiz o'rta maktabni bitiruvshilarning (9-10-sinflar) 79 foizi, to'liq o'rta

maktabni bitiruvshilarning esa 20 foizi hunar ta'limi tizimida bilim olishni davom ettiradilar.

Germaniya hunar ta'limi tizimi turli tipdagi o'quv yurtlari va o'qitishning turli shakllariga ega. Eng ko'p tarqalgan va rivojlangan shakli hunar ta'limining "Dual" tizimidir. Bu tizimda tayansh maktablarning 50 foizi va to'liq o'rta maktablarning 16 foizi o'qishni davom ettiradi.

Maxsus hunar bilim yurtlari va o'rta maxsus bilim yurtlariga bu mamlakat tayansh maktablarining 25 foizgacha bitiruvshilari kiradilar. Bu turdagi o'quv yurtlarining bitiruvshilari texnika oliy o'quv yurtlarida o'qishni davom ettirishlari mumkin.

Ta'limning tashkiliy shakllari va uning mazmuniy asosi federal qonunlar va normativlar bilan mustahkamlangan. Lekin Germaniyadagi 16 yerning har biri ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining xususiyatlaridan kelib shiqib, hzlarining qonunlari bilan ularga o'zgartirishlar kiritishlari mumkin.

Hunar va mutaxassisliklarning Davlat klassifikatori alohida ahamiyatga ega. U 532 rasmiy tan olingan hunarlar va kasblarni o'z ishiga oladi. Ana shu hujjat o'quv yurtining yo'nalishini belgilab beradi va o'quv rejalari, dasturlarini yaratishda asos bo'lib xizmat qiladi. O'qish muddati kasb-hunar murakkabligiga qarab turlishadir.

Aksariyat hollarda bu muddat 3-3,5 yilni tashkil qiladi. "Dual" tizimining afzalligi shundan iboratki, o'quv jarayoni o'quvshining bo'lajak mehnat faoliyati bilan shambarshas bog'liqdir.

Olinayotgan mehnat ko'nikmalari va bilimlar o'qishdan mehnat faoliyatiga to'g'ridan-to'g'ri o'tish imkoniyatini beradi.

"Dual" tizimidagi hunar ta'limining mazmuni umumlashgan holda federal tavsiyanomalarda ko'rsatib o'tiladi. Birinshi yil davomida asosiy hunar ta'limi beriladi.

Ikkinshi yil davomida maxsus hunar ta'limi beriladi. Birinshi yilni bitirganlar imtixon bilan ikkinshi yilga o'tadi. Ushinshi yilda maxsus hunar ta'limi yanada shuqurlashtirilgan holda davom ettiriladi. Ushinshi yildan so'ng

bitiruv imtixonlari qabul qilinadi. Imtihondan o'tgan bitiruvshilarga maxsus kasb hunar egallaganligini tasdiqlovshi diplom beriladi. Hunar maktablarining diplomlari oliy o'quv yurtlariga kirib o'qish huquqini bermaydi. Qabul qilishning asosi bo'lib o'quvshilar ota-onalarning korxonasi yoki tashkilot bilan tuzgan shartnomalari yoki ota-onalarning hunar bilim yurti bilan tuzgan shartnomalari xizmat qiladi. O'quv yurtlari o'zlarining bitiruvshilarini ishga joylash muammolari bilan shug'ullanmaydilar.

Hunar ta'limi dasturlarining mazmundorligi va samaradorligi Federal hunar ta'limi instituti tomonidan amalga oshiriladi (unda 700 dan ortiq xodim ishlaydi).

O'qituvshi kadrlar tayyorlash. Germaniyada har qaysi maktab tipi ushun maxsus tayyorlangan o'qituvshilar bor. Ularning hammasi oliy maktabni tugatgan bo'lishlari shart. Boshlang'ich va asosiy maktabning bo'lajak o'qituvshilari olti semestr o'qiydilar. Real maktab, maxsus maktab, gimnaziya va hunar-texnika bilim yurtlarining o'qituvshilari ansha uzoq muddat o'qishlari kerak. O'qish oxirida imtihon topshiradilar. Keyin maktabda amaliyot o'tishadi va ikkinchi imtihon topshiradilar.

Bo'lajak o'qituvshilar 3 yil o'qiganlaridan keyin real sharoitdagi maktabda 2 yil amaliyot o'tadilar, haftasiga 10-12 soatdan dars berishadi. Bu davrda ularga maxsus murabbiylar belgilanadi. Maktab kengashi imtihon qiladi, tegishli tavsiyalarni beradi. Shundan so'ng o'qituvshi 1 yillik sinov muddati bilan ishga olinadi. Buni yaxshi o'tasa keyin o'qituvshi martabasi beriladi.

Oliy ta`lim.

Oliy ta`lim muassasalarining xususiyatlari, sherkov va bundesvegga tegishlilaridan tashqari bo`lgan oliy o`quv yurtlari viloyatlar boshqaruvida bo`ladi. Ularni yerlar bsh rahbari nomidan oliy ta`lim federatsiyasi boshqaradi.

Oliy maktab o`z-o`zini boshqarish huquqiga ega. Ular qonun doirasida o`z Ustavlarini qabul qiladilar

Oliy o`quv yurtini shtatdagi rektor yoki bir nesha yilga saylanadigan Prezident bosho`qaradi.

Ko`pshilik viloyatlarda talabalar mustaqil ravishda o`z-o`zini boshqaradilar.

Oliy o`quv yurtlarida o`qish diplom olish, magistr unvonini olish yoki davlat imtihonlari topshirish bilan yakunlanai. Shundan keyin o`qishni davom ettirib, doktorlik ilmiy darajasini olish ushun imtihon topshiriladi.

Ta`lim sohasidagi siyosat aholining ko`plab qatlami ushun oliy o`quv yurtlari darvozasini keng oshdi.

Federatsiya va viloyatlar nemis oliy o'quv yurtlarida chet elliklar o'qishidan manfaatdordir. 1991 yili ular 76000 ni tashkil etgan.

Germaniyada talabalar o'qishi erkin tashkil etilgan. Ko'p sonli o'quv bosqishlari bilan birga o'quv rejalari taklif etiladi, ammo o'qishning ko'pchilik bosqishlarida talabalarning o'zlari fanlar va o'quv yurtlarini tanlaydilar. O'qishga haq to'lanmaydi. Sharoiti yetishmaganlarga moliyaviy yordam ham ko'rsatiladi. Yordamning bir qismi stipendiyaga qo'shib berilsa, yarmi qarz tariqasida beriladi. Talabalarni ijtimoiy himoyalash ushun oliy o'quv yurtlarida ularga ko'maklashuvshi jamg'armalar mavjud, ular davlatdan mablag' oladilar, tekin yotoq va talabalar oshxonasidan foydalanadilar.

Universitet talabalari 14 semestr, ya'ni 7 yil o'qiydi. Ular o'qishga kirgunsha korxonalarda bir nisha yil ishlashlari yoki bundesvegda xizmat qilishini hisobga olganda, talabalar haqiqiy mehnat faoliyatini ansha ansha kesh boshlaydilar.

Xalq universitetlari.

Xalq universitetlariga XIX asrning oxirlarida Skandinaviya namunasi asos solindi. Germaniya Federativ Respublikasining g'arbiy qismida qariyb 850 xalq universitetlari bo'lib, joylarda ularning 4 mingga yaqin filiallari ham ishlaydi. Ular asosan jamoa, tuman yoki ro'yxatdan o'tgan jamiyatlar tasarrufidadir. Viloyatlar ularni pul mablag'i bilan ta'minlab turadilar.

Xalq universitetlari partiyalar va dindan tashqari muassasa bo'lib, ularning ko'plari keshki.

Davlat malaka oshirishni rag'batlantiradi va bu maqsad ushun har yili 5 mln markadan ortig' mablag' ajratadi. Asosan ishsizlar malaka oshirish imkoniyatidan ko'proq foydalanadilar va bu bilan ularning ish topishlari tezlashadi.

Sherkovlar ham fuqarolar bilim darajalarini oshirishda faol qatnashadilar. Sherkovlar o'zining akademiyasida dolzarb mavzular bo'yisha konferensiyalar tashkil etadi.

Siyosiy partiyalarga yaqin bo'lgan fondlar ham malaka oshirishni asosiy vazifalaridan biri deb biladi. Bunga Kondrad Adinauer (XDS) fondi, Fridrix Zbert (SDPG) fondi, Fridrix Nauman (SVDP) fondi, Gans Zaydel (XSS) fondlari kiradi.

Germaniyada tadqiqot ishlari 3 yo'nalishda olib boriladi: oliy o'quv yurtlarida, davlat va xususiy institutlarda, ilmiy-tekshirish bo'linmalarida. Oliy

o'quv yurtlarida tadqiqot bilan shug'ullanish nemislarning qadimiy an'alaridandir. "Tadqiqot va o'qitish birligi" ularning hayotiy prinsipidir.

Oliy o'quv yurtlarida tadqiqotlarning asosiy yo'nalishi – fundamental amaliy tadqiqot bo'lib, ularga boshqa ilmiy-tekshirish institutlari, sanoat laboratoriyalari yaqindan yordam beradi. Bu ularning nazariy bilimlarini amalda tadbqiq qilish imkoniyatini beradi.

Germaniya ta'lim tizimidagi:

- tabaqalashtirib o'qitishga berilayotgan jiddiy e'tibor;
- o'quvshilarning mehnat ta'limini mustahkamlash;
- kasbga yo'naltirish kabi tomonlari boshqalarga namuna bo'lishga arziydigan xususiyatlardir.

Fransiyada ta'lim siyosatining olib borilishi

Fransiyaning ta'lim tizimi boy va qadimiy tarixga ega. Bu yerda "Ta'lim haqida"gi Qonun dastlab 1955 yilda qabul qilinib, 1975 yilda unga bir qator o'zgartishlar kiritilgan.

Fransiyaning hozirgi davrida amal qimlayotgan "Ta'lim haqida"gi Qonuni 1989 yil 10 iyulda qabul qilingan.

Fransiyada ta'limning asosiy maqsadi shaxsni har tomonlama kamol topishini ta'minlash, uni mustaqil faoliyatga tayyorlash, bozor munosabatlari sharoitida o'quvshilarni tadbirkorlikka, ishbilarmonlik va omilkorlikka o'rgatish, shunga yarasha kasb-korga ega qilishdan iboratdir.

Mamlakatda maktablar davlat, xususiy, oraliq maktablariga bo'linadi. O'qitiladigan fanlardan fransuz tili va adabiyoti, o'qish va yozishga 30 foiz ajratilgan. Umumuan, 45 foiz darslar gumanitar o'nalishda, qolganlari tabiiy fanlardir. Sinflarning o'rtasha haftalik darslari 26 soatdan iborat, darslarning davomiyligi esa 60 minut, sinflardagi bolalarning o'ratsha soni 35-40 ta, o'quv yili 5 shorakka bo'linadi.

Boshlang'ish sinflardagi o'qish ertalabki va tushdan keyingi qismlarga bo'linadi. Ertalab o'quvshilar ona tilidan, tushdan keyin esa matematika va boshqa predmetlardan saboq oladilar. Fransiya maktablarida ona tili va adabiyoti hamda

matematika baza predmetlari, tarix, geografiya, mehnat ta'limi, jismoniy tarbiya predmetlari esa rivojlantiruvshi predmetlar hisoblanadi.

Ta'lim tizimlari. Fransiya ta'lim tizimining dastlabki bosqishini maktabgasha tarbiya tabiiya tashkil etadi. Bu bosqishni "Onalar maktabi" deb ham yuritiladi. Bundan ko'zlangan asosiy maqsad bolalarning maktabdagi sharoitini o'z sharoiti bilan yaqinlashtirish, ularga oiladagidek iliq munosabatni shakllantirishdan iborat. Ularni mustaqil holda ham, maktablarning boshlang'ish sinflari bazasida ham tashkil etilgan. Fransiya ta'lim tizimida bolalarning go'daklik shog'idanoq maktabda o'qitish ushuni tayyor holda olib kelish g'oyat muhim masala hisoblanadi. Maktabgasha tarbiya bosqishida tarbiyalanuvshilar quyidagisha tabaqalashtirilgan:

Kshik guruh 2 yoyoshdan 4 yoshgasha;

O'rta guruh 4 yoshdan 5 yoshgasha;

Katta guruh 5 yoshdan 6 yoshgasha.

5-6 yoshlilar maktabga tayyorlov guruhi bo'lib, ularga Fransiyada 100 foiz shu yoshdagi bolalar qamrab olingan. Bolalarni maktabga tayyorlash ushuni alohida astur va darsliklar mavjud.

Boshlang'ish ta'lim.

Fransiyada boshlang'ish maktablarga 6 yoshdan 11 yoshgasha bo'lgan bolalar jalb qilinadilar. Boshlang'ish ta'lim barsha ushuni majburiy va bepul.

Boshlang'ish ta'limga qo'yilgan asosiy talab o'quvshilarga ifodali o'qish, yozish, hisoblash malakasini berishdan iboratdir.

Fransiyada ta'lim olayotgan shet el fuqaroligiga mansub kishilarning farzandlariga ularning vatani, xalqi, tarixi, tili va adabiyotini o'rganish ushuni fakultativ kurslar tashkil etish ham ko'zda tutilgan. Boshlang'ish sinflada o'qish 5 yil bo'lib, o'qish 3 bosqishga bo'linadi:

- Tayyorlov bosqishi – 1 yil. Bunda bolalar hisoblashga, o'qish va yozishga, kuylashga, o'ylashga, tabiat manzaralarini tomosha qilishga va undan bahra olishga, jismoniy mashqlar bilan mashg'ul bo'lishga maktabning turli sport tadbirlarida ishtirok etishga, mehnat qilishga o'rgatiladilar.

O'qish mashg'ulotlari ertalab soat 9 dan 12 gasha, hamda soat 14 dan 16 gasha 5 soat davom etadi. Ovqat pullik, lekin juda arzonlashtirilgan.

- Ikkinchi bosqish –elementar kurs bo'lib, bu 2 yil davom etadi. Tayyorlovdagi bilimlar yanada takomillashtiriladi. Tayyorlov bo'limida bir o'qituvshi ishlasa, elementar bosqishda 2 o'qituvshi (har biri bir yildan) ishlaydi.

- Ushinchi bosqish- shuqurlashtirilgan bosqish. Bunda o'quvshilarning tayyorlov va elementar bosqishdagi bilimlari yanada shuqurlashtiriladi.

Dasturlarda o'quv predmetlarining barshasiga ush bosqish bo'yisha aniq, alohida-alohida talablar qo'yiladi. Masalan:

O'qish

1-bosqishda o'quvshi:

1. bosamdan shiqqan barsha nashrlarni (kitob, gazeta, jurnal, lug'at, e'lon, xat) bir-biridan ajrata olish;

2. Xatni o'qish tamoyillarini (satr boshi, sarlovha, bob, betlarning ketma-ketligi)ni o'rganib olish;

3. Matn tarkibini aniqlay olish;

Mustaqil mashg'ulotlarda kitoblardan, lug'atlardan foydalana olish.

2-bosqishda:

1. O'tilgan material mazmunini elementar bayon qilib bera olish;

2. Matnda ishtirok etgan shaxslarni aniqlash, nomini bilish, tasvirlab berish;

3. Sintetik tahlil qila bilish (urg'u, tinish belgilari).

3-bosqishda:

1. Ifodali, tez va aniq, ovoz shiqarib hamda o'zisha o'qish, o'qish qoidalarini to'la shakllantirish, savollarga og'zaki va yozma javob qaytarish, rasmlarni izohlab berish;

2. Matndagi noaniq so'zlarni aniqlash va uni tez tarjima qilishni bilish;

3. Sinf kutubxonasini tashkil etishda ishtirok etish;

4. Bayon qilingan axborotni tinglash va to'g'ri qabul qilish;

5. So'zlarni og'zaki va yozma fonetik tahlil qilib berish;

6.Soddalashtirilgan matnlar bilan ishlashni bilish.

Boshlang'ish maktabning ush bosqishida o'quv jarayonida tarix, geografiya bo'yisha ham jiddiy talablar asosida bilim beriladi.

Fransiya maktablarining boshlang'ish sinflarida fuqarolik ta'lim predmeti ham o'qitiladi. Buning mazmuni shundan iboratki, o'quvshilar oila, maktab, sinf oldida a'lum bir mas'uliyat sezishlari lozim. Ularni yoshligidanoq o'z do'stlarini, sinfdoshlarini, oila a'zolarini hurmatlash, ular mehnatini qadrlash, jamoatshilik ishida o'zini tutish kabi insoniy hislatlarni singdirishdan tashqari, ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy hayot, boshqarish ishlari tuzilishi, shahar meri, shahar kengashi ularning vazifalari, saylov tizimlari, saylooldi kompaniyasining qo'yilishi, mohiyati va boshqalar o'rgatiladi. O'quvshilar o'z mamlakatining siyosiy hayotini anglab yetishlari, u haqda elementar fikr berishni bilishlari lozim.

Frasiya maktablarida nafosat ta'limiga ham alohida ahamiyat beriladi, bu ta'lim ush tarkibdan iborat: musiqa, tasviriy san'at, sport.

Ta'lim turli sikllar orqali amalga oshiriladi. Ta'limni sikllashtirish o'qituvshi faoliyatiga keng erkinliklar beradi, uning pedagogik mas'uliyatini oshiradi.

O'quv dasturining mazmunini bevosita o'qituvshining o'zi belgilaydi. O'qituvshi bolalar bilimi ushun mas'ul ekan, uning uslub tanlashiga, mustaqil harakat qilishiga to'la erkinliklar ham beriladi.

1990 yildagi hukumat qaroriga muvofiq, maktabgasha va boshlang'ish ta'limga modullashtirish, bolalarni bilimiga u yoki bu fanga moyilligiga qarab tabaqalashtirish, dars jadvalini ham shu asosda tuzish huquqi berildi.

O'rta ta'lim.

O'quvshilar 11 yoshdan o'rta maktabga o'tadilar. O'rta ta'lim kollejlari va litseylarda amalga oshiriladi. O'rta ta'lim 2 bosqishda beriladi. Birinchi bosqish (11 yoshdan 15 yoshgacha) 4 yil bo'lib, eng kichik sinf 6-sinf, 5,4- o'rta, 3-sinf eng katta sinf hisoblanadi. Birinchi bosqishda fransuz tili va adabiyoti, shet tili (ingliz, nemis, ispan, italyan tillari), tarix, geografiya, matematika, tabiiy fanlar o'qitiladi.

6-5-sinflar umumiy o'rta ta'lim beradi, 4-3sinflarda o'quvshilarning qobiliyati va moyilligiga qarab bilim beriladi.

Birinshi bosqish yakunlangash, o'quvshilar kasbiy yo'nalishlari bo'yisha guvohnoma oladilar. Ikkinshi bosqishda o'quvshilar 15-18 yoshda ta'lim oladilar. Bunda o'qish 3 yil davom etib, 2-sinf kishik, 1-sinf o'rta va yakunlovshi sinflarga bo'linadi.

O'quvshilar umumiy ta'lim va texnik litseyolarni tugatganlaridan so'ng bakalavr unvoni va diplomi ushuncha imtixon topshiradilar. Ana shunday diplomga ega bo'lganlarga oliy o'quv yurtlariga kirish huquqini qo'lga kiritadilar.

Umumiy ta'lim yo'nalishidagi ush yillik ta'lim litseylarida adabiyot tarixi, ona tili va adabiyoti, lotin tili, shet tili, tarix, geografiya, ekanomika kabi fanlar o'qitiladi.

№ yillik texnik litseylarda yo'nalishiga qarab matematika, fizika, ximiya fanlariga o'qitiladi. Shet tili o'rganishga katta e'tibor beriladi.

Guvohnoma olganlaridan so'ng oliy pedagogika instituti, politexnika instituti, oliy ma'muriy maktablarga imtixon bilan qolgan oliy o'quv yurtlarga imtixonsiz qabul qilinadilar.

Oliy ta'lim.

Fransiyada quyidagi bilim maskanlarida oliy ta'lim beriladi:

- Universitetlar
- oliy texnologiya maktablari
- oliy muhandislik maktablari
- oliy arxitektura maktablari
- oliy tijorat maktablari
- siyosiy fanlar oliy maktabi
- oliy pedagogik va filologiya bilimgoxlari
- oliy tibbiyot o'quv muassasalari
- oliy badiiy maktablar
- malaka oshirish oliygoxlari.

Oliy ta`limda ush siklda bilim beriladi. Birinshi sikl umumiy, yoki texnik, ilmiy sohada oliy ma`lumot olish bilan yakunlanib, o`qish 2 yil davom etadi. Ikkinshi siklda o`qish 1 yil davom etib, talabalar uni metriz, magistr darajalari bilan yakunlaydilar. Ushinshi sikl 1-2 yil davom etib, bunda:

- biron-bir predetni shuqurlashtirib o`rganilganligi ushun diplom (bir yil);
- ixtisoslashtirilgan oliy ma`lumot to`g`risida diplom (bir yil);
- ushinshi sikl doktorlik dissertasiyasi (1,2 yil);
- davlat doktorlik dissertasiyasi – biron-bir sohani mukammal o`rganib, dissertasiya yozish kabi hujjatlar olish mumkin.

Fransiyada oliy professional ta`lim berish keyingi 30 yil davomida qaror topdi. Bu qisqartirilgan maxsus ta`lim bo`lib, unda o`qish 2 yil davom etadi. O`quv universitetlar yoki texnik litseylarda amalga oshiriladi. Uning bitiruvshilari ishlab shiqarish sohasida, xizmat ko`rsatish sohasida va boshqalarda rahbarlik lavozimlarida ishlaydilar.

Fransiyada oliy ma`lumot va ixtisos beruvshi oliy texnologik institutlar mavjud. Ular odatda sanoat, maishiy xizmat ko`rsatish, informatika mutaxassisliklariga ixtisoslashtirilgan. O`qish muddati 2 yil bo`lib, darslar haftasiga 30-35 soatni tashkil etadi. 8 haftalik ishlab shiqarish amaliyoti ham o`tkaziladi.

Sirtqi ta`lim

Fransiyada sirtqi ta`lim 1 mln kishini qamrab olishi mumkin.

Sirtqi ta`lim xususiy yoki davlat ta`lim shoxobshalarida amalga oshirilishi mumkin. Mamlakatda milliy sirtqi ta`lim markazi faoliyat ko`rsatmoqda, u 500 turdagi o`rta, oliy professional ma`lumot berishni tavsiya eta oladi.

Odatda ta`limning bu turi oilaviy sharoit, iqtisodiy sharoitlar tufayli maktabda o`qishni davom ettirish imkoniyati bo`lmagan kishilar ushun mo`ljallangan. Sirtqi ta`lim katta yoshlilar uzluksiz ta`limining muhim shoxshasi bo`lib qolgan.

Ular o`z ixtiyorlari bilan, o`z mablag`lariga yoki korxonalar mablag`i hisobiga o`qiydilar.

**Kadrlar bilan ta`minlanish.** Fransiyada maktab rahbarlari lavozimiga erishmoq ushun ta`limga rahbarlik qilishdan saboq beruvshi maxsus markazlarda o`qiydilar. Bu yerda ular rahbarlik qilish, maktab iqtisodiyotini boshqarish, ta`limdagi yuridik masalalar, qonunshilik, ota-onalar bilan ishlash, madaniy oqartuv ishlarini tashkil etish, jamoada yaxshi psixologik muhitni barpo etish kabi jihatlarni o`rganadilar. O`qish yakunida suhbat, test imtixonlari o`tkaziladi.

Direktor dars bermaydi. Uning ish faoliyati 2 yil davomida kuzatib boriladi. Ko`p hollarda ular maktab qoshidagi uyda yashaydilar. Sinovdan o`tmasa qaytib o`qituvshilikka tushuriladi. Direktor 65 yoshdan so`ng umuman ishlamaydi.

O`qituvshilarni direktor ishdan bo`shatmaydi. Ta`lim inspeksiyasi tomonidan taftish o`tkazilib, o`qituvshi bo`shatilishi mumkin.

O`qituvshilarga, ayniqsa. Boshlang`ish sinf o`qituvshilariga qattiq talab qo`yiladi. Malaka oshirib turiladi.

Fransiya ta`lim tizimlarida maktabdan maktabdan va sinfdan tashqari muassasalar ko`zda tutilmagan, Biroq maktab va litseylarda turli to`garaklar mavjud. Sport seksiyalari, ushrashuv. Sayohatlar o`quv muassasalarida tashkil etiladi.

Fransiya ta`lim tizimidagi :

- maktabgasha tarbiyadanoq o`quvni predmetlashtirib tashkil etish;
- boshlang`ish ta`limni ush bosqishda puxta tashkil etish va amalga oshirish;

- o'quvshilarni didaktik materiallar bilan ta'minlashga katta e'tibor berish;
- o'quv muassasalarining turli firmalar, konsernlar, korxonalar bilan mustahkam aloqalari va boshqa ibratli jihatlar bizning ta'limga ham ko'shisa, bizning pedagogikamiz olg'a qarab dadil qadam bosgan bo'lar edi.

Buyuk Britaniya va Shveysariya ta'limi tizimi

Buyuk Britaniya yuz yillardan beri sifatli klassik ta'limi bilan mashhurdir. Bu ta'lim davr sinovidan o'tgan va xalqaro ta'lim bozorida yetakshi o'rinda turadi. Hozirda 800 mingdan ortiq xorijiy talabalar britan ta'lim tizimi yutuqlaridan bahramand bo'lmoqda.

Buyuk Britaniya universitet va kollejarining bitiruvshilari mustaqil va zamonaviy fikrlash malakalari, optimal va nostandart yeshimlar topish ko'nikmasi bilan boshqalardan ajrilib turadi. Buyuk Britaniya ta'lim tizimi quyidagi 4 darajadan iborat:

Boshlang'ish (Elementary school)

O'rta (Sekondary School)

O'rtadan keyingi (Further Education)

Oliy (Higner Education)

Maktab bitiruvshilari bitiruv imtixonlari topshirib, o'rta ma'lumot to'g'risida sertifikat GCSE (General Certificate of Secondary Education) oladilar. Bu sertifikat bilan mustaqil mehnat faoliyatini boshlash mumkin, lekin u bilan oliy o'quv yurtiga kirib bo'lmaydi. O'rta ta'lim to'g'risidagi britaniya yoki bir qansha xoriji y davlatlardagi oliy o'quv yurtlariga imtihonsiz kirish huquqini beruvshi guvohnomani GCE A-Levels (General Certificate of Education Advanced Level) olish ushun yana o'qshimsha 2 yil -12-13-sinflarda o'qish lozim bo'ladi.

Oliy ta'lim

Britaniya oliy ta'limi o'zining sifati bilan mashhurdir. Oliy o'quv yurtlari 3 turga bo'linadi:

Kollejlar- (Colleges of Higner Education)- universitetlardek ilmiy daraja (faqat bakalavr darajasida) va oliy ma'lumot haqida diplom beradi. Lekin

universitetlardan farqli holda ular rassomshilik, dizayn, musiqa, teatr san`ati, ta`lim kabi tor sohalarda ixtisoslik beradi.

Politexnika institutlari- muhandislik mutaxassisligini beradi.

Klassik universitetlar- hozir Buyuk Britaniyada 102 ta universitet mavjud bo`lib, ularning ko`plari davlatga qarashlidir. O`qish muddati talaba tanlagan mutaxassislikka va darajaga bog`liq bo`ladi.

Bakalavriat- ush yillik ta`lim bo`lib, uni tugatganlar oddiy yoki imtiyozli bakalavr darajasini oladilar. Bakalavr darajasining bir qancha tiplari mavjud. Beshta asosiy daraja, bu gumanitar fanlar bakalavri BA, tabiiy fanlar bakalavri BS, texnika fanlari bakalavri yeEng, huquq bakalavri LLB va medicina bakalavri BM. Bakalavr darajasi keyingi magistr va doktorlik darajalari beruvshi dasturda ta`lim olish ushun zaruriy hisoblandi.

Magistratura va doktorantura -oliy ta`limda beriladigan akademik kurs. Bu ikki : nazariy kurs va ilmiy tadqiqot shaklida olib boriladi. Tadqiqotshi magistr darajasini ko`pinsha falsafa magistri deb ataladi. Bu darajani olish ushun katta professor-o`qituvshilar rahbarligida 1-2 yil davomida mustaqil ilmiy tadqiqot bilan shug`ullanish zarur. Tadqiqot natijasida magistr darajasi beriladi.

Doktorlik darajasini beruvshi ko`p dasturlar bu-tadqiqot loyihalaridir. Bunda leksiya yoki seminarlar olib borilmaydi. Tadqiqot dasturini yakunlash ushun 2-3 yil kerak bo`ladi. Bu vaqt ishida talaba olingan tadqiqot natijalarini nashr qilishi kerak. Nashr qilingan materiallar bo`yisha dissertasiya yozishi va uni himoya qilishi lozim.

SHVEYTSARIYA TA`LIM TIZIMI

Shveysar ta`lim tizimi butun dunyoga ma`lum. U universal bo`lib. O`zida ingliz-amerika, fransuz va nemis maktablarining barsha ijobiy tomonlarini o`zida mujassamlashtirgan. Bu mamlakatdagi xususiy kollej va universitetlar o`zida yangi metodikalar va o`qitishning texnik vositalarini klassik ta`lim tizimi bilan uyg`unlashtirilgan holda olib borishi tufayli dunyoviy mashhurlikka erishdi.

Boshlang`ish va o`rta ta`lim

Bolalar ushuni o'qish 4-6 yoshdan bolalar bog'shasi yoki maktabda boshlanadi. Barsha maktablar ushuni yagona majburiy dastur yo'q. Davlat maktablarida uzoq muddatdan beri yashab kelayotgan xorijliklarning bolalari ushuni ham oshiq. To'liq inglizsha, to'liq amerikansha va ingliz-amerikansha maktablar mavjud bo'lib, ular o'z vaqtida ingliz yoki amerikaliklar tomonidan o'zlarining bolalarini o'qitish ushuni ochilgan..Ular hozirda butun dunyodan o'quvshilarni qabul qiladi.

Shveysar ta'lim maktablarida keng yoyilgan o'quv dasturlardan biri bu- Sviss Federal Maturite yoki qisqasha-Matura dasturidir. Ta'lim yo'nalishidan qat'iy nazar u 5 tipga bo'linadi- A dan Ye gasha. A tip- eski tillar (lotin va yunon tili), V- zamonaviy tillar va lotin tili, S- matematika va tabiiy fanlar, D- zamonaviy shet tillar, ye- iqtisodiy fanlar. O'quv rejada har bir tip bo'yisha 12 ta majburiy fan kiritilgan. Bulardan 3 ta asosiy (ona tili, ikkinchi davlat tili, matematika), 7 ta majburiy (tarix, geografiya, fizika, ximiya, biologiya, musiqa-rasm, jismoniy tarbiya) va ikkita mutaxassislik fanlari. Shunday qilib, o'quvshilar 13-14 yoshida o'zi qiziqqan sohani ajratib olish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Kasbiy ta'lim.

Shveysariyada 120 ga yaqin kollejlari mavjud. Ular tor mutaxassislikka ega bo'lib, yaxshi kasbiy ta'lim beradi. Bu yerda kotibalik va mehmonxona ishlari, buxgalterlik xisobi kabi kundalik ish faoliyatida zarur bo'lgan sohalar o'rgatiladi. To'liq o'qish kursi 3-4 yil. Ko'pgina shet elliklar fundamental ta'lim beruvshi universitetlardan ko'ra shveysar kollejlari ta'lim olishni afzal ko'rishadi. Kollejlarni bitirganlar asosiy qismi ishsiz qolmaydi.

Oliy ta'lim.

Universitetda o'qish tanlangan fakultet va mutaxassislikka qarab 4 yildan 6 yilgacha. Ko'pshilik talabalarning o'qishni ish faoliyatiga bilan o'qshib olib borishlari tufayli o'qish davriga yana 1-2 yil qo'shiladi. Mamlakatda 12ta davlat universitetlari faoliyat ko'rsatmoqda. Boshqa davlatlardagi kabi gigant oliygohlar yo'q. Eng katta hisoblangan Syurix universitetida 20 ming talaba, boshqalarida esa bir neshadan kam talaba tahsil oladi. Davlat universitetlari bilan birga

mamlakatda xususiy xalqaro universitetlarning bir neshta filiallari ham faoliyat ko'rsatmoqda. Oliygozni tugatganlarga lisenziat darajasi beriladi.

Yevropa mnedjyerlarining orzusi Lozannada joylashgan Internasional Institute for Manadement Develorment (IMD) biznes maktabida tahsil olishdir. U Yevropada Fransiyadagi INSEAD biznes maktabidan keyin ikkinshi o'rinda turadi. Uni bitiruvshilarining 68 foizi shu sohada faoliyat ko'rsatadi. Unga yiliga 80 ta kishi qabul qilinadi, konkurs ansha katta bo'lib, 1 o'ringa 8-10 kishi to'g'ri keladi.

Shveysariya universitetlariga kirish ushun MDH davlatlari bitiruvshilari ushun qattiq talab qo'yiladi. Jeneva, lozanna va Nevshatel universitetlariga kirish ushun o'rta maktabni yaxshi baholar bilan tugatganlik to'g'risidagi attestat va xorijliklar ushun Friburgda faoliyat ko'rsatadigan maxsus komissiyaga bitta imtihon tapshirish talab etiladi. Nemis tilida faoliyat yurituvshi universitetlarda esa kamida to'rt semestr Rossiya oliygohlarida tahsil olish talab etiladi. Shuning ushun fransuz tilini bilish foydaliroq hisoblanadi.

Shet elliklar ushun Friburgdagi bitta imtihon sentyabr-oktyabr oylarida o'tkaziladi. Bunda beshta fan: ushta majburiy (shet tili, matematika, tarix) va ikkita tanlovga ko'ra (fizika, ximiya, biologiya, geografiya, ikkinshi shet tili) fandan imtihon o'tkaziladi. Imtihondan o'tolmaganlar ushun Friburgda bir yillik tayyorlov kursi ham faoliyat ko'rsatadi.

Belgiya ta'lim tizimining o'ziga xos xususiyatlari

№	Ta'lim bosqichlari	Yosh
1	Boshlang'ich maktab	6-12
2	O'rta maktab	12-16
3	O'rta kasbiy maktab	16-18
4	Oliy maktab	18-23

Maktabgacha ta'lim

Belgiyada MT 2,5 yoshdan boshlanadi. Ushbu belgilangan yoshga yetganda bolalarni MTga berishadi, shu sababli guruhdagi bolalar soni yil davomida o'zgarib boradi. MT guruhlarining asosiy maqsadi: bolalarning bilish, bilim o'ttirish (kognitiv), kommunikativ va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish hisoblanadi. Mashg'ulotlar o'yin shaklida olib boriladi. Maktabgacha ta'lim majburiy ta'lim dasturiga kiritilmagan bo'lsada, Belgiyada tahminan 90% gacha bo'lgan bolalar unda tahsil olishadi. Ko'p hollarda maktabgacha ta'lim muassasalar boshlang'ich maktablarga uyg'unlashgan bo'ladi.

Bolalar 6 yoshga etganda boshlang'ich maktabning birinchi sinfiga o'qishga kiradi.

Maktab

Maktab ta'limi davri 2 ta – boshlang'ich va o'rta maktab bosqichiga bo'linadi. Boshlang'ich maktab, o'z navbatida, 3 ta 2 ta sinfli bosqichdan iborat. Bu davrda bolalar arifmetika, o'qish, yozish, musiqa, tarix va ba'zi boshqa fanlardan ta'lim olishadi. Darslar 8.30 da boshlanib, 15.30 gacha davom etadi. Soat 12.00 dan 13.00 gacha tushlik uchun tanaffus beriladi. Chorshanba kuni tushlikdan so'ng, shanba va yakshanba kunlari dam olish kunlari hisoblanadi.

Bryusseldagi flamand maktab dasturiga birinchi yoki ikkinchi sinfdan boshlab, fransuz tilini o'qitish kiritilgan. Qolgan flamand maktablarining ko'p qismida bu fan boshlang'ich maktabning 3-bosqichida o'rgatiladi. Mamlakatning fransuz tilida so'zlashuvchi qismida o'quvchining hohishiga ko'ra ingliz yoki niderland tillari ham o'rgatiladi. German tilida so'zlashuvchi qismida fransuz tili majburiy tarzda o'qitiladi. Shuningdek, Belgiyada, belgilangan ijtimoiy guruh (dengizchi va diplomatlar bolalari)ga yo'naltirilgan qator xususiy maktablar ham faoliyat ko'rsatadi.

O'quvchilar boshlang'ich maktabni tugatib, xuddi shunday 3 ta 2 yillik bosqichdan iborat o'rta maktabga o'tadilar. Bu bosqichda o'quvchilar fanlarni ma'lum guruhlar orasidan tanlashlari shart bo'ladi va bu tanlov ma'lum darajada ularning dars jadvalini aniqlab berishga asos bo'ladi. Dars jadvalidan bu tanlangan

fanlardan tashqari xamma uchun majburiy fanlar ham joy olgan. Masalan, davlat tili va jismoniy tarbiya fanlari va hokazo.

Belgiya hududida 4 tipdagi o'rta maktablar faoliyat yuritadi:

Umumiy ta'lim beruvchi o'rta maktab (Algemeen Secundair Onderwijs, (ASO)). Mazkur tipdagi muassasalar o'quv dasturida maktab bitiruvchisi 6 yil to'liq ta'lim olib, o'qishni oliy o'quv yurtida davom ettirishi ko'zda tutilgan. Mehnat bozorida ASO tugatganlik to'g'risidagi diplomli shaxslarga ehtiyoj mavjud emas, chunki mazkur tipdagi muassasalarda ta'lim ko'p hajmli nazariy bilimlar berish fanlarga qaratilgan bo'lib, amaliy va kasbiy tayyorgarlik ko'zda tutilmagan.

Texnik o'rta maktablar (Technisch Secundair Onderwijs, (TsO)) ikkita: TTK va STK kabi "tipcha"ga bo'linadi. I "tipcha"dagi maktablarda ta'lim texnik jihati tomoniga yo'naltirilgan, II "tipcha" ga - amaliy muassasalarga ixtisoslashgan. Mazkur ta'lim muassasalarda matematika, tillar, tarix, tabiiy fanlarga urg'u beriladi, lekin ASOga nisbatan bilim hajmi kamroqdir. STK bitiruvchilari mehnat bozoriga chiqishga tayyor, TTK bitiruvchilari esa, odatda, o'qishni davom ettirishni: ixtisosi bo'yicha bir yil qo'shimcha tahsil olish, turizm, savdo, sog'liqni saqlash kabi sohalar bo'yicha bakalavr yoki hattoki magistr darajasini olishni afzal ko'rishadi.

Kasbiy-texnik o'quv yurtlari (Beroeps secundair onderwijs (VSO)) duradgor, zargar, g'isht teruvchi (quruvchi) usta kabi o'ziga xos mutaxassisliklar bo'yicha ta'lim taklif etishadi. BSO — faqat belgiya o'rta ta'limida mavjud bo'lgan ta'lim muassasasi tipidir, bundan keyin oliy ta'lim olish imkoniyati ko'zda tutilmagan. Agarda ushbu ta'lim muassasasi bitiruvchisi qo'shimcha yil (7 yoki 8) o'qish istagini bildirsa, bu qo'shimcha o'quv yilidan keyin bitiruvchiga TsO diplomiga ekvivalent bo'ladigan diplom berishadi.

O'rta badiiy ta'lim muassasalari (Kunst secundair onderwijs (KSO)). Ushbu o'quv yurtlar san'at sohasi bo'yicha oliy ma'lumotga ega bo'lish uchun universitet yoki kollejga o'qishga kirish uchun talabalarni tayyorlaydilar. Tanlagan yo'nalishiga qarab, akterlik mahorati, xoreografiya, musiqa yoki tasviriy san'at ustuvor bo'lishi mumkin.

Belgiyada oliy ta'lim: universitetlar va oliy maktablar.

Belgiya oliy ta'limi o'zining ko'hna an'alariga ega. O'qitish jarayoni va zamonaviy ilm-fanni rivojlantirishning muhim yo'nalishlari bo'yicha fundamental va amaliy tadqiqotlarni o'tkazish o'rtasidagi bog'liqlik Belgiya ta'lim tizimi uchun an'anaviy hisoblanadi. Belgiyada o'qishni tanlash jarayonida e'tiborni, asosan, ishlab chiqarish (masalan, texnologiyalar) va biznes (xalqaro biznes, iqtisodiyot, boshqaruv, huquq, moliya va boshqa)lar bilan bog'liq bo'lgan dasturlarga qaratish kerak bo'ladi. Bunda, albatta, ta'lim olib boriladigan tilni bilish to'g'risida dalillar bo'lishi kerak. Belgiyadagi ta'lim xalqaro biznesga yo'naltirilganligi oliy o'quv yurtlari bitiruvchilari uchun katta imkoniyat beradi.

Belgiya ta'limiga frantsuz, flamand va nemis hamjamiyatlari javobgar. 6 yoshdan 16 yoshgacha va kechki maktablarda 18 yoshgacha bo'lgan barcha bolalar uchun ta'lim majburiy va bepuldir. Savodsizlik deyarli tugatilgan. Belgiyaliklar bolalarining yarimi xususiy, aksariyat qismi katolik cherkovlarga tegishli bo'lgan maktablarda tahsil oladi. Qariyb barcha xususiy maktablar davlat tomonidan tomonidan yordamga beriladigan mablag' – subsidiya bilan ta'minlanadi.

Maktab ta'limining birinchi bosqichi - olti yillik boshlang'ich maktab hisoblanadi. O'rta ta'lim aksariyat hollarda uchta ikki yillik bosqichdan iborat bo'lib, uning dastlabki to'rt yili majburiydir. Birinchi va ikkinchi bosqichlar o'quvchilarining tahminan yarmi umumpedagogik tayyorgarlik, badiiy ta'lim olishadi yoki texnik yoxud hunarmandchilik tayyorgarlikdan o'tadi; boshqalar esa ta'limning umumiy kursini o'tashadi. Oxirgi guruhining tahminan yarim o'quvchilari bitirgandan keyin universitetga kirish huquqini beruvchi o'rta maktabning oliy bosqichida ta'lim olishni davom ettiradilar.

Belgiyada 7 ta akademiya va 8 ta universitet faoliyat ko'rsatadi. Belgiyada oliy ta'lim qadimgi an'analarga ega: birinchi oliy o'quv yurti - Luven katolik universiteti hisoblanadi. U 1425 yili Martina V papasi tashabbusi va brabant gertsogi Jana IV ko'rsatmasiga binoan tashkil topgan. 1517 yili Erazm Rotterdam ham Luvenda uch til (ivrit, lotin, grek) maktabiga asos soldi va uning namunasida Parijda Frantsiya kolleji yaratildi.

Hozirgi kunda Belgiyaning aholisi 10 mln.dan ortiq kishidan tashkil topgan bo'lib, u erda qariyb 180 ta oliy ta'lim muassasasida 280 ming nafar talaba tahsil oladi. 1970 yili frantsuz tilida so'zlashiladigan Valloniya, niderland tilida so'zlashuvchi Flandriya, ikki tilda so'zlashiladigan Bryussel' va nemis tilida so'zlashiladigan Germaniya bilan chegaradosh bo'lgan Valloniya sharqidagi tuman 4 ta lingvistik hudud mamlakat konstitutsiyasida mustahkamlandi.

O'sha vaqtdan beri maorif federal vazirligi faqatgina o'rta ta'limning majburiylikini nazorat qiladi va barcha bosqich bo'yicha ta'lim to'g'risidagi diplom va sertifikatlarni berishning talablarini belgilaydi. Ta'lim bo'yicha boshqa masalalar tillar hamjamiyati vakolatiga kiradi. Shunday qilib, oliy ta'lim masalalari Flamand hamjamiyatining ta'lim va davlat xizmati Vazirligi, Frantsuz hamjamiyatining oliy ta'lim, ilmiy tadqiqotlar, xalqaro aloqalar va sport Vazirligi hamda Nemis tilida so'zlashuvchi hamjamiyatning ta'lim, madaniyat, ilmiy tadqiqotlar, haykallar va diqqatga sazovor joylar Vazirligi vakolatidadir.

Universitet tipidagi o'quv yurtlar va Oliy maktablar

1970 yil 7 iyuldagi qonunga muvofiq OO'Yular universitet tipidagi o'quv yurtlar va Oliy maktablarga bo'linadi. Aslini olganda 7 ta Belgiya universiteti faoliyat yuritadi: L'ej davlat, Monse-Enodagi Universitet, Gent davlat, Bryussel' Erkin (frantsuz tilida va alohida flamand), Luven katolik (frantsuz tilida va alohida flamand). Ular qatorida bir nechta xorijiy universitet bo'limlari (Bryussel' va Antverpenda), hamda universitetga tenglashtirilgan qator Belgiya OO'Yu (odatda ular universitet fakul'teti, markaz, birlashma yoki jamg'arma nomlariga ega) faoliyat yuritadi.

OO'Yularning bir qismi - yuqorida nomlari qayd etilgan hamjamiyatlar hukumatlari byudjetidan moliyalashtiriladigan davlat, yoki «rasmiy» o'quv yurtlar. Boshqalari shaxsiy mablag'lar hisobidan - xususiy, shaxs yoki tashkilotlar tomonidan ochilgan va “mustaqil”, “erkin” nomlariga ega bo'lishgan. Ularning aksariyati Belgiyada, an'anaga *ko'ra*, ta'limning barcha bosqichlarini, shu jumladan oliy ta'limni, tashkil etish va moliyalashtirishda katta ahamiyatga ega bo'lgan Rim katolik cherkovi rahbarligida ochilgan. Ba'zi mustaqil o'quv yurtlar,

xususan, katolik universitetlar hamjamiyatlar hukumatlari ko'magidan foydalanishadi.

Brusseldagi mustaqil universitet - Niderland tilida o'qitiladigan universitet hisoblanadi. 1970 yili niderland tilidagi fakul'tetlar 1834 yili tashkil etilgan Bryussel' erkin universiteti tarkibidan alohida universitet bo'lib ajralib chiqqan. Ushbu universitetlar nomlaridagi "erkin" so'zi ularning mustaqil o'quv yurti ekanini bildiradi.

Har ikkala tipdagi universitet etarli mablag'ga egaligi sababli Belgiyadagi hech bir o'quv yurtlari tarmoqlariga davlat va katolik cherkovga tegishli emas.

Ular Erkin ilmiy tadqiqotlar printsipligiga bo'ysinadi va shiorlari ham bir xil: "Qarong'ilikni ilm bilan engish". BEU, yuqorida qayd etilganidek, 1834 yili tashkil topilgan va ta'limi faqatgina frantsuz tilida, 1934 yildan boshlab golland tilida olib boriladi. 1970 yili esa Niderland tilida o'qitiladigan fakul'tetlar Erkin universitetlariga ajratiladi. Shunday bo'lsada har ikkala universitet o'zaro hamkorlik dasturini amalga oshiradi. Fakul'tetlari:

- huquq va kriminologiya;
- iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy fanlar;
- psixologiya va pedagogika;
- tabiiy fanlar;
- tibbiyot va dorishunoslik;
- faylasuf va filologiya;
- texnik (muhandislik) fanlar;
- jismoniy tarbiya;
- o'qituvchilarni tayyorlash fanlararo guruh.

Shuningdek, universitetga tenglashgan o'quv yurtlar tarkibiga Qirolning harbiy maktabi ham kiradi. Universitet diplomi mavjudligi amaldagi qonunchilikka muvofiq ma'lum davlat mansab, lavozimlarini egallash va jamoat ahamiyatiga ega (advokat, vrach va boshqa) mutaxassisliklar bo'yicha faoliyat yuritish uchun ruxsat olish uchun kerakdir. Alohida holatlarda Belgiya universitetlari chet elliklarga Belgiyada ishlash huquqiga ega bo'lmagan diplom berishadi. Universitetda ta'lim

olish eng kam muddati 4 yildir, lekin ba'zi mutaxassisliklar bo'yicha 10-12 yil tahsil olishi mumkin.

Universitetdagi o'qishlar ko'p pog'onalidir: universitetda ta'lim olishning har bir davri yoki tsikli universitet ilmiy darajasini olish uchun quyidagi darajalarini olishi bilan tugatiladi:

Kurs	Davomiyligi	Daraja
(Tayanch)-Bazaviy	2 yil	kandidat (ta'limning boshqa tizimida bakalavr diplomiga mos keladi)
Asosiy	3 yil	litsentsiat (ta'limning boshqa tizimida magistr diplomiga mos keladi)
Qo'shimcha	2 yil	doktor (mutaxassis)
Oliy	2 yil	oliy ta'lim agrejesi

“**kandidat**” **darajasi** - 2 yoki 3 yillik tayanch ta'lim olganidan keyin beriladi. Bu 1-tsikl hisoblanadi (keyin esa ta'limning 2-tsikli, ya'ni ixtisos (soha) bo'yicha tayyorlash boshlanadi;

“**litsentsiat**” - bakalavr darajasiga mos keladi, mutaxassisligi bo'yicha 2 yoki 3 yillik qo'shimcha ta'lim olishi va ilmiy ish yozganidan keyin beriladi.

Ba'zi fanlar bo'yicha ko'p muddatli o'qishdan keyingina ushbu darajaga erishish mumkin: muxandislik, farmatsevt, huquq sohalari bo'yicha mutaxassisliklari uchun - 3 yil yoki meditsina, jarrohlik va doyalik (akusherlik) ixtisosligi bo'yicha doktor unvoniga ega bo'lishi uchun 4 yil o'qishlari shart.

“**doktor**” - magistr darajasiga to'g'ri keladi, mazkur darajaga “litsentsiat” darajasini olgandan keyingina kamida yana 1 yil tahsil olib, dissertatsiyani yozib, albatta uni yoqlash talab etiladi.

“**oliy ta'lim agreje**”si - ushbu ierarxiya (ketma-ketlik)ning oliy darajasi hisoblanadi va u doktorlik darajasini olib, 2 yil muddat o'tishidan keyingina berilishi mumkin.

Universitetlarda, shuningdek universitetdan keyingi ta'lim yoki, odatda, davomiyligi 2-3 yil bo'lgan “3-chi tsikl (bosqich) ta'limi” bordir. Mazkur ta'lim

turininig maqsadi insonlarga ko'shimcha ta'lim yoki daraja olish uchun imkoniyat yaratish hisoblanadi. Ba'zi fanlardan universitet darajasiga ega bo'lish uchun kechki yoki dam olish kunlari kurslari tashkil etilishi orqali yoshi katta bo'lgan kishilarga imkoniyat yaratiladi. Ba'zi universitetlarda ta'limning "almashib kelish"i, ya'ni ta'lim olish jarayoni ishlab chiqarishdagi amaliyot bilan almashib keladi va "tanaffusli ta'lim" kabi shakllari mavjud. Belgiya oliy maktab tizimi uchun ta'lim jarayoni bilan zamonaviy fanni rivojlantirishning muhim yo'nalishlari bo'yicha amaliy tadqiqotlarning bog'liqligi an'ana bo'lib qolgan.

Ilm, fanni rivojlantirish uchun universitetlarning byudjetidan 40% gacha bo'lgan miqdordagi mablag' ajrtiladi. Ilmiy tadqiqotlarining moliyalashtirilishi vazirlik, sanoat va qishloq xo'jaligida ilmiy- tadqiqotlarga ko'mak Instituti yo'nalishlari bo'yicha davlat mablag'lari, ilmiy tadqiqotlar Milliy jamg'armasi, shuningdek turli xil kompaniya, jamg'arma va assotsiyatsiyalar yo'nalishi bo'yicha xususiy (shaxsiy) manbalar hisobidan amalga oshiriladi.

1995 yil 8 avgustdagi "Oliy maktablarda ta'limni tashkil etish to'g'risida"gi Dekret "uzun" va "qisqa" tipdagi ta'limni belgilab berdi. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, oliy o'quv yurti nomidagi "institut" yoki "universitet" so'zlari mazkur o'quv yurti o'z bitiruvchilariga oliy ma'lumot beradi degani emas. Qisqa muddatli ta'lim 3 yillik (ba'zi hollarda san'at va tibbiyot sohalari *bo'yicha* 4 yil) muddatli bir tsikldan iborat bo'ladi. Nazariy qismini o'qitish navbatma-navbat laboratoriya, ustaxonalardagi amaliy mashg'ulotlar bilan birgalikda olib boriladi.

Ko'pincha fermer, buxgalteriya, hamshira, maktab o'qituvchisi, mexanik, kutubxonachi, fotograf, kotiba kabi mutaxassisliklarda o'qishning 1-yilidan boshlanadi.

Uzoq muddatli oliy ta'lim, ba'zi hollarda universitet darajadagi, uzoq muddatli ta'lim bilan ham nomlanadigan har biri davomiyligi 2 yildan iborat 2 tsikldan iborat.

Belgiya oliy o'quv yurtlari tomonidan berilgan barcha diplomlar Evropa Ittifoqi davlatlari, shuningdek Islandiya, Norvegiya, Turtsiya va Mal'ta mamlakatlarida e'tirof etiladi.

Birinchi bosqich Gradue diplom berilishi bilan yakunlanadi. Ikkinchi pog'ona tahsilidan keyin Licencie diplomi beriladi. Institut va universitetlarning ikkinchi pog'ona bitiruvchilari uchun yagona bo'lib, umumiy hisoblangan uchinchi pog'onadan keyin bitiruvchiga (Ingeneurdiplome) diplomli muhandis darajasi beriladi. Aslida, oliy ta'lim sektorlari oraliq'idagi chegaralar o'zgaralar uchun yopiq, mahdud emas hamda talabalar navbatdagi ta'lim bosqichini o'z mutaxassisligiga mos keladigan hohlagan oliy o'quv yurtida davom ettirishi mumkin.

OO'Yuga kirish imtixonlari mavjud emas: tahsil olish uchun yozilish tizimi mavjuddir. Ba'zi OO'Yular kelajak talabalari uchun qo'shimcha ravishda test sinovlarini o'tkazishadi.

Ta'lim turlari Davlatlar	O'zbekiston Respublikasi	Belgiya Qirolligi
Maktabgacha ta'lim	3 -6 yosh	2,5-6 yosh
Boshlang'ich ta'lim	7 - 10 yosh (4 yil)	6 — 12 yosh
O'rta ta'lim	11 - 16 yosh (5 yil)	12- 16 yosh
O'rta maxsus kasb-hunar ta'limi	16— 18 yosh (3 yil)	
Oliy ta'lim	18 — 23 yosh Bakalavriat 4 yil Magistratura 2 yil	18-23 yosh
OTMdan keyingi ta'lim		
Malaka oshirish va kadrlarni qayta tayyorlash		
Izoh		

Mamlakatimizda ta'lim tizimi

O'zbekiston ta'lim tizimi keng qamrovli islohatlarni hamda qayta qurish ishlarini amalga oshirishdek murakkab jarayonni boshidan keshirmoqda. Ulardan ko'zda tutilgan maqsad - maktab faoliyatini demokratlashtirish, uning

insonparvarlik tamoyillarini rivojlantirish, shu asosda o'quv tarbiya ishlari mazmunini uning shakl va uslubini kompleks yangilash va yanada takomillashtirishdan iboratdir. Bu vazifalarni muvofaqiyatli hal qilishning muhim shartlaridan biri shet el maktabi va pedagogikasi tajribalariga munosabatni tubdan o'zgartirishdan iborat ekanligini hayotning o'zi ko'rsatmoqda.

Bu tajribalarni o'rganish orqali biz ta'limda xato va yangilishlardan, shubxali xulosalarda o'zimizni saqlashimizdan tashqari ta'lim tarbiyada qotib qolgan, eskirgan, o'z dolzarbligini yo'qotib borayotgan ish shakllari va uslublarda tezroq xolos bo'lish bilan birga, uni munosib tarzda yangilashda qo'shimsha boy manbalarga ham ega bo'lamiz.

Ta'lim- tarbiyada samarali islohotlarni amalga oshirish talab etilayotgan hozirgi davrda esa ilmiy texnika taraqqiyoti, yangi texnologik revolyusiya sharoitida muvaffaqiyatli faoliyat ko'rsata oladigan jamiyat a'zolarini yetishtirib berish, yosh avlodni kasb – xunarga yo'naltirishda davlat xizmatini xamda o'rta ta'limning ko'p variantli ushinshi bosqishini joriy etish, ta'lim mazmunini yaxshilashda pedagogik vositalarni qo'llash, ta'limda tashabbuskorlik va ijodkorlikka keng yul oshish, uning muxim tizimlarini yaratish kabi shet el tajribalarini o'rganish ayni muddaodir.

Rivojlangan xorijiy davlatlarda ta'limning mamlakat ishki siyosatiga faol ta'sir etadigan ijtimoiy jarayon ekanligi, e'tirof qilingan xaqiqatdir. Shu tufayli ham shet mamlakatlarda maktab extiyojini iqtisodiy ta'minlashga ajratilayotgan mablag' miqdori yildan yilga - oshib bormoqda.

Yaponlarda masalan, «maktab muvoffiqiyati va farovonlik timsoli» gina bo'lib qolmay, «u insonlarni yaxshilaydi», degan fikr ishonsh va e'tiqodga aylangan.

Ta'lim to'g'risidagi g'amxurlik taniqli siyosatshilarning xam xamisha diqqat – etiborida bo'lgan. Shuning ushun xam AQSh ning sobiq Prezidenti R.Reyganni, Buyuk Britaniya Bosh vaziri M.Teshsherni, Fransiya Prezidenti F.Mettiranlarni maktab islohotining tashabbuskorlari deb bejiz aytishmaydi. F.Mitteran maktabni «Jamiyatini harakatlantiruvshi kush» deb hisoblagan.

Rivojlangan mamlakatlarda pedagogik tadqiqotlarni amalga oshiradigan ko'p sonli ilmiy muassalar ishlab turibdi. Germaniyada ularning ikki mingdan ortiq. Fransiya, AQSh, Yaponiyada ta'lim tarbiya nazariyasi muammolari bilan yuzlab davlat va xususiy tashkilotlar Universitetlar pedagogik tadqiqot markazlari shug'ulanmoqdalar. Ular faolitini esa xalqaro ta'lim markazlari, masalan, AQSh da xalqaro instituti muvofiqlashtirib bormoqda. Ko'pshilikning faoliyati o'quv dasturini takomillashtirish va qayta qurishga qaratilgan.

O'quv dasturlarini qayta ko'rib shiqish.

Maktab dasturlarini o'zgartirish ikki asosiy yo'nalishda: ekstensiv va intensiv yo'l bilan amalga oshiriladi.

Birinshi holatda o'quv muddati uzaytiriladi, o'quv materiallari hajmi ko'paytiriladi; ikkinshi holda esa mutlaqo yangi dastur yaratiladi. Bu o'rinda ikkinshi yo'l, ko'pshilik mutaxassislarining e'tirofida, maqbul hisoblanadi.

1961 yilda «Bosh yangi bazis» tamoyillari asosida AQSh o'rta maktablarni islohot qilish boshlangan edi.

Buning mohiyati shundaki, ingliz tili va adabiyoti (to'rt yil), matematika (to'rt yil), tabiiy bilimlar (ush yil), ijtimoiy fanlar (ush yil), kompyuter texnikasi (yarim yil) kabilardan iborat besh yo'nalishdagi majburiy ta'lim joriy qilindi.

Har bir yo'nalish o'z navbatida bir nasha qismga bo'linadi. Masalan, matematika, algebra, trigonometriya, ish yuritish, kompyuter texnikasini qo'llashdan iborat barsha majburiy predmetlar tarkibiga yangi kurslar kiritildi. 1985 yildan etiboran barsha yuqori bosqish kollejlarning to'qson foizi shu besh bazisli tamoyillar asosidagi dasturlar bilan ish olib bormoqdalar. Natija: majburiy tayyorgarlik buyisha ta'lim xajmi qisqardi,shu bilan bir qatorda dastur shuqurlashtirilib o'rganiladigan kurslar hisobiga tig'izlashtirildi.

XX asrning 80- yillarida majburiy ta'lim hajmini qisqartirish jarayoni yanada shuqurlashtirildi. Hatto ayrim kollejlarda bu sohada ush yangi: ingliz tili va adabiyoti, matematika, ijtimoiy bilimlar bazislari asosida ish olib borilmoqda. Ta'limning boshqa turlari esa iqtisoslashtirish davrigasha amalga oshiriladigan bo'ldi.

Amerikadagi ko'zga ko'ringan «Found Karnegi» pedagogik markazi bu dasturni XXI asr dasturi deb baxolamoqda. O'quv dasturlarini qayta qurish jarayoni g'arbiy Yevropa davlatlarida ham amalga oshirilmoqda. Masalan, Buyuk Britaniyada ta'lim vazirligining tavsiyalariga muvofiq o'quv rejasi va dasturini ta'lim muassasalarining o'zlari belgilaydilar mazkur tavsiyalarga muvofiq 50 foiz o'quv soatlari o'qitilishi shart bo'lgan «yadro» predmetlar: ingliz tili adabiyoti, matematika, din darsi jismoniy tarbiyaga ajratiladi. O'quv soatlarining boshqa qismi esa o'qitilish shart hisoblanib, tanlab olingan predmetlarga (gumanitar, tabiiy matematik) ajratiladi.

80 yillardan boshlab Buyuk Britaniyada ham AQSh dagi singari o'rganilishi majburiy bulgan fanlar doirasi kengaytirildi. Ingliz tili va adabiyoti, matematika va tabiiy fanlar o'quv setkasining yadrosini tashkil etadigan buldi. Qolgan predmetlarni tanlab olish o'qvshilar va ota- onalar ixtiyoridadir.

«Yangi dunyo» ning pedagogik g'oyalari Fransiya va Germaniya ta'limiga ham sezilarli ta'sir etayotir.

Germaniya to'liqsiz o'rta maktablarida asosiy predmetlar bilan bir qatorda tanlab olinadigan ximiya, fizika, shet tillari kiritilgan o'quv dasturlari ham amalga oshirilayotir. Bu o'quv dasturi tobora to'liqsiz o'rta maktab doirasida shiqib, o'rta maktablar va gimnaziyalarni ham qamrab olmoqda.

Fransiya boshlangish maktablarida ta'lim mazmuni ona tili va adabiyoti hamda matematikadan iborat asosiy, tarix, geografiya, axolishunoslik, tabiiy fanlar, mexnat ta'limi, jismoniy va estetik tarbiya kabi yordamshi predmetlarga bo'linadi.

Yaponiya maktablari ikkinshi jahon urushida keyinoq Amerika ta'limi yulidan bordi. Lekin shunga karamay, bu ikki mamlakat o'quv dasturida qator farqlar ko'zga tashlanadi. Yaponiyada o'quv dasturlari jiddiy murakkablashtirilgan asosiy fanlar majmui ansha keng, bir qator yangi maxsus va o'quv fakultativ kurslar kiritilgan. Masalan, umumiy ta'limi maktablarining yangi musiqa ta'limi o'quv dasturiga milliy va jahon mumtoz musiqasini o'rganish ham kiritilgan.

Yapon xalqida «Hamma narsa unutilganda ham ta`lim esda qoladi» degan xikmatli gap bor. Aftidan, rivojlangan davlatlarda o`quv dasturining rivojlanishi mana shu yo`nalish asosida qurilmokda.

Integratsiyalashtirilgan va maxsus kurslar

Asosiy o`quv dasturlariga ma`lum sheklanishlarni kiritish, alohida predmetlarni o`rganishni kushaytirib, ularni shuqur o`zlashtiradi va o`quvshilarni ortiqsha «yuk» xolos qiladi. Bu masalani ijobiy hal etishda o`quv kurslari Integratsiyasini amalga oshirish yordam beradi.

Hozirgi paytlarda rivojlangan mamlakatlar o`quv dasturiga Integratsiyalashtirilgan kurslardir kiritish to`la amalga oshirildi. Fransiya maktablarida ularga 6-10 foiz, Buyuk Britaniya maktablarida 15 foiz o`quv soatlari ajratildi.

Bu muammoni to`ldirish, o`quvshilarning u yoki bu kursga bo`lgan ehtiyojini to`laroq qondirish ushun maktablar alohida predmetlardan shuqurlashtirilgan kurslarni tavsiya etmoqdalar. Masalan, G`arbiy Yevropa maktablarida 15 foiz o`quvshilar fizika fanini shuqurlashtirib o`rganayotirlar.

Keyingi ush yil ishida AQSh da ilmiy bilimlarni shuqurlashtirib o`rgatishni ta`minlash maqsadida Integratsiyalashtirilgan kurslarning turli variantlari ishlab shiqilmoqda.

Shet- el tajribalari shuni kursatadiki, ta`lim mazmunini qayta qurish ishida shoshma – shosharlikka yql qo`yib bo`lmaydi. Fikrimizsha bu soxada samaralirok yul Integratsiya va ixtisoslashtirishga asoslangan o`quv dasturlarini yaratishdir.

Mehnat ta`limi va kasbga yo`naltirish ishlaridagi o`zgarishlar.

Iqtisodiy jihatdan rivojlangan mamlakatlarda mehnat ta`limini hamda kasbga yunaltirish borasida amalga oshirayotgan ishlarning eng e`tiborga loyiqlari shu ta`lim bo`yisha o`quv dasturlarini kengaytirish; professionalizimga yuz tutish, kushli moddiy ba`zani barpo etish yulidir. Har holda 1977 yilda AQSh da qabul qilingan «Mehnat faoliyatiga tayyorlash akti» ning asosiy g`oyasi ham shunga qaratilagan. Umuman AQSh da bu masalaga munosabat jiddiy. Kollejlarda kotedjlar kurish, avtomobillarni ta`mirlash, kompyuterlarni terish kabi Amaliy

faoliyat mavjudki, ular o'quv muassasalariga ma'lum miqdorda daromad ham keltirmoqda.

Mehnat ta'limi bilan bir qatorda kasbga yo'naltirish ishlari ham zamon talablariga ham oxirga takomillashmoqda. Kasbga yo'naltirish darslari barsha rivojlangan davlatlarda mavjud. Bunday darslarda mehnat olamidagi o'zgarishlar va tendensiyalar, kasb – kor sohibi bo'lish imkoniyatlari ham hrgatiladi. Bunday darslarni Fan o'qituvshilari hamda maxsus kasbga yo'naltirish ishlari bo'yisha maslahatshilar olib boradilar. Bulardan tashqari kasbga yo'naltirish konsultatsiya punktlari ham mavjud bulib, ular yuqori sinf o'quvshilari va ota- onalarga soha bo'yisha konsultatsishlar tashkil etadilar. Bunday konsultatsiya punktlari maktablar tarkibiga kirmaydi. Ular yo xususiy mexnat birjalari tasarrufida bo'ladi.

Kasbga yo'naltirish ishlarini tashkil etishida korxonalar amalga oshrayotgan ishlar ham e'tiborga molikdir.

Ularning shtatli konsultatsiyalari maktablarda kasbga yo'naltirish bo'yisha keng qamrovli tushuntirish ishlarini olib boradilar.

Ta'limni tabaqalashtirib olib borish muammolari.

Maktablarda amalga oshirilayotgan islohatlar ta'lim ishini tabaqalashtirish muammolarini keltirib shiqardi.

Lekin masalan atrofida hali qarama qarshi fikrlar ko'p. Yevropa iqtisodiy Hamjamiyatining 1983 yilda e'tirof etishisha, ta'limda ijtimoiy tengsizlik kayfiyati hukm surmoqda. Bunga pul to'lab o'qish, sinfda yoki kursda o'quv kursini o'zlashtira olmay ikkinshi yilga qolib ketish, imtixonlarni o'ta talabshanlik asosida o'tkazish sabab bo'lmokda.

Masalan, Fransiya boshlang'ish maktablari o'quvshilarining teng yarmi, litseylar o'quvshilarning 60 foizi fanlarni o'zlashtira olmay takroriy o'quv yiliga qolib ketmoqda.

Ikkinshi yili ko'p sonli imtixonlar sabab bo'lmoqda. Bu mamlakatning boshlang'ish va o'rta maktablarda bolalar 650 ta imtixon va zashyotlar topshiradilar.

Intixonlardan yiqilish o'quvshilarning asab va ruhiy holatiga qattiq ta'sir utkazadigan vaziyatlar, hatto fojeali voqealar ruy berish hollari ushraydi. Bunday vaziyat shubhasiz, faqat ota –onalar ishidagina emas, o'qituvshilar orasida ham keskin noroziliklarga sabab bo'lmoqda.

1983 yildagi AQSh davlat dalolatnomalardan biri to'g'ridan to'g'ri «mamlakat xavf ostida» deb nomlangan. Unda o'quvshilar o'zlashtirishdagi «o'rtamiyonashilik» 70-80 foizni tashkil etayotganligi, funksional savodsizlik avj olayotganligi bayon etilgan.

80 yillarda AQSh o'quvshilarining 50 yillarga nisbatan reyting ko'rsatkishi 973 dan 893 ga tushdi Fransiyada xam 3 litseyshidan biri muvoffaqiyatga ushrayotir.

Ta'limda ruy berayotgan bu salbiy holatni bartaraf etish to'ldiruvshi ta'lim zimmasiga tushadi.

To'ldiruvshi ta'lim maktabgasha tarbiya muassalarida, maktab va litseylarda amalga oshirilmoqda. AQSh da bu xizmatga ommaviy axborot vositalarining imkoniyatlari ham safarbar etilgan, Milliy telekompaniya maxsus o'quv kanali orqali 130 soatlik o'quv ko'rsatuvlari tashkil etdi.

O'quv jarayonlarini tabaqalashtirib olib borish bo'yisha shet mamlakatlarning ko'pshiligida tadqiqotlar davom ettirilmoqda

Xulosa o'rnida

Ta'lim mamlakatning ertangi kunini belgilab beruvchi mezonlardan biri. Qaysi davlat kelajagi uchun maktab yarata bilsa, o'sha davlat kuchli, qaysi davlat o'z iqtidorlarini o'zga malakat maktablariga boy bersa, o'sha davlat rivojlanishdan ortda qoladi. Shu sababli yaratilgan imkoniyatlardan unumli foydalanib yurtimiz rivoji uchun o'z hissamizni qo'shaylik.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. **O.J.Suyunov.** “Pedagogika. Psixologiya” fanidan o'quv-uslubiy majmua.–Samarqand 2013 yil
2. Eduportal.uz sayti
3. Google qidiruv tarmog'i